

ORTADOĞU'YA YÖNELİK POLİTİKALAR, TÜRKİYE VE EKONOMİK İSTİKRAR¹

Dr. Zafer ÖZTÜRK
Bülent Ecevit Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
zaferoz@hotmail.com

ÖZET

Konumu itibariyle dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve geçiş yollarının üzerinde bulunan Türkiye'nin siyasi ve iktisadi olarak sürdürülebilir bir istikrara sahip olması, sadece Türkiye için değil, aynı zamanda bölgede ve enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak isteyen ülkeler için de son derece büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda özellikle 11 Eylül saldırılarından sonraki dönem değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak önceki dönemlere göre daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Son yaşanan kriz dönemine kadar uluslararası doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları sürekli artan şekilde Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin sürdürülebilir siyasi ve ekonomik istikrara sahip olması, hem Türkiye'nin uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerdeki rolü hem de sürdürülebilir ekonomik büyümesi için son derece büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Ortadoğu Projesi; Enerji Politikaları; Ekonomik İstikrar.*

POLICIES TOWARDS THE MIDDLE EAST, TURKEY AND ECONOMIC STABILITY

ABSTRACT

Sustainable economic and political stability of Turkey, located on the ways of petroleum and natural gas reserves and the routes is very important not only for Turkey but also the countries aiming to have a power in the region and on the energy resources. In this context, when evaluating the period after 11 September attacks, it is observed that Turkey is much more stable in terms of economic and political structure than former periods. The foreign direct investments and portfolio investment inflows steadily increased in Turkey until the last stage of recession and Turkey has entered a fast development period. As a result, sustainable economic and political stability of Turkey is very important for both the position of Turkey in her international economic and political relationships and her sustainable economic growth.

Key Words: *Great Middle East Initiative; Energy Policies; Economic Stability.*

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

1. Giriş

Günümüzde hızlı bir biçimde şekillendirilmeye devam edilen küreselleşme sürecinin dışında kalınması imkânsız denecek kadar zordur. Özellikle finansal piyasaların neredeyse tamamen birbirine entegre olduğu dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi bütün gelişmelerin yansımaları Türkiye'yi de etkilemektedir.

Türkiye'nin de komşu olduğu Ortadoğu ve Avrasya coğrafyası, sahip olduğu petrol ve doğalgaz potansiyeli nedeniyle dünya ülkelerine en önemli enerji sağlayıcısı durumundadır. Küresel rekabetin yaşandığı bu bölgenin ortasında kalan Türkiye ise, söz konusu enerji kaynaklarının kıtalararası taşınmasında aracılık rolü ile hem bölgesinde ekonomik güç olabilecek, hem de jeopolitik önemini artırma açısından önemli bir fırsatı yakalayabilecektir. Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeye yönelik olarak ABD önderliğinde başlatılmış olan hegemonya savaşından iktisadi, sosyal ve siyasi olarak etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü Türkiye, Ortadoğu ve Kafkaslardaki enerji kaynaklarına ulaşımında en önemli ülke konumundadır ve istasyon işlevi görmektedir. Dolayısıyla bu işlevleri yerine getirebilmek için güçlü bir ekonomik yapı ve kapitalist sisteme eklenmeyi tamamlamak gerekmektedir.

Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya ile ilgili plânlarında önemli yeri olan Türkiye'nin bu sürece hangi derecede katılacağı, rolünün ve katkısının ne olacağı tartışması önem arz etmektedir. Bölgesinde önemli bir güç haline gelen Türkiye'yi, bu bölgede yürütülecek herhangi bir politikanın dışında tutmak imkânsız görünmektedir. O nedenle, Türkiye ne kadar istikrarlı ve güçlü olursa, bölgede çıkarı olan ülkelerin ve bölgeye yönelik politikaların başarı şansı o derece fazla olacaktır.

Türkiye'nin son yıllarda gösterdiği ekonomik gelişmenin iç dinamiklerden mi kaynaklandığı yoksa içinde bulunduğu bölgeye yönelik uluslararası planlarla mı ilişkili olduğunun ortaya konulması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle Türkiye'nin uluslararası konumu hakkında bilgi verilecektir. Ortadoğu'ya yönelik izlenen politikaların temelinde enerji kaynakları yer almaktadır. Bu nedenle çalışmada bölgenin enerji kaynakları ve bölgeye yönelik enerji politikaları hakkında da bilgi verilecektir. ABD'nin 11 Eylül sonrası bölgeye yönelik olarak uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi çalışmanın bir diğer bölümünü oluşturacaktır. Son olarak bu projede Türkiye'nin yeri temel makro ekonomik göstergeleri analiz edilerek yorumlanacaktır.

2. Türkiye'nin Uluslararası Konumu

20. yüzyılın sonlarında dünyada yaşanan hızlı değişim, Türkiye'ye hem farklı sorumluluklar yüklemiş hem de yeni fırsatlar sunmuştur. Türkiye, NATO'nun bir kanat ülkesi konumundan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezi bir duruma gelmiş hem iktisadi ve siyasi hem de güvenlik açısından büyük önem kazanmıştır.

Türkiye çok güçlü geçmişi ve devlet geleneği olan birkaç ülkeden biridir. Kendi bulunduğu coğrafya içerisinde jeostratejik açıdan çok önemli bir konum işgal etmektedir. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgeleri ile doğal olarak coğrafî, ekonomik, kültürel bağlara sahip olan Türkiye Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları ile

doğrudan ve özgün ilişkiler ağına sahip belki de tek ülke konumundadır (Şensoy, 2010:112).

Türkiye'nin günümüzdeki konumunu incelendiğinde, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar'a komşu olması ve etnik çatışmaların yoğun olarak yaşandığı, zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kafkasya ve Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde olması bu konumunun önemini daha da artırmaktadır. Yine, Hazar ve Orta Asya'da bulunan doğal kaynakların batıya ulaştırılmasında doğal bir köprü konumunda bulunması da Türkiye'nin konumuna ilişkin önemi göstermektedir.

Türkiye, dünya doğal enerji kaynaklarının yaklaşık %70'inin etrafındaki coğrafyada bulunması, bölgesinde nispi olarak güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olması, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz yolu ulaşımının boğazlardan yapılması ve Ortadoğu gibi sorunlu bir coğrafyada yer alan demokratik bir ülke olması nedeniyle dünya üzerinde çok önemli bir konumda bulunduğu görülmektedir.

Türkiye, dünyanın jeopolitik ve jeostratejik önemi çok yüksek bir bölgesinde bulunmaktadır. Türkiye dünyada, iki kıtada toprağı olan bir ülkedir. Ayrıca, Türkiye'nin Afrika ile de yakın ilişkisi ve etkileşimi vardır. Türkiye bu üç kıtadan oluşan dünya adasının ortasında bulunmaktadır. Bu özelliğı ve değeri tarih boyunca etkisini göstermiştir (İlhan, 1993:141). Bu nedenle Türkiye'nin içinde yer aldığı bölge tarih boyunca gerek ekonomik değeri, gerekse jeopolitik ve jeostratejik değeri dolayısıyla dünyanın cazibe merkezi olmuştur. Özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına yakınlığı, bu ilginin temel nedenini oluşturmaktadır.

3. Ortadoğu'ya Yönelik Enerji Politikalarında Türkiye'nin Rolü

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında zorunlu olan temel girdilerin başında enerji kaynakları yer almaktadır. Enerji politikalarının sürdürülebilir olması için, arz güvenliğinin sağlanması, kaynakların çeşitlendirilmesi, kullanılmak istenen enerji türünün düşük maliyetli olması, talep edilen miktar ve kalitede topluma arz edilmesi gerekmektedir.

Doğal kaynaklar ve özellikle enerji kaynakları, insan topluluklarının ve özellikle modern sanayileşmiş ülkelerin gelişmişlik seviyelerini sürdürmek için gerekmektedir. Ancak, sadece ulusal güvenlik için hayati görülen kaynaklar, bu kaynaklara erişim tehlikeye girdiğinde askeri gücün kullanılmasına neden olmaktadır. Bir kaynağın ulusal güvenlik politikaları üzerinde belirleyici etkisi, o kaynağın ülkenin askeri, politik ve ekonomik gelişmişlik düzeyine etkisiyle ölçülebilir.

Enerjinin ülkelerin ekonomik kalkınmalarında oynadığı rol dikkate alındığında Ortadoğu'nun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. En önemli enerji kaynaklarından biri olan petrol rezervleri incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Dünyada toplam kanıtlanmış ham petrol rezervi yaklaşık 1.337 milyar varildir. OPEC üyesi 12 ülke toplam ham petrol rezervinin %79,6'sını elinde tutmaktadır. Bu da yaklaşık 1.064 milyar varillik bir rezerv demektir. Diğer taraftan sadece Ortadoğu'daki ham petrol rezervi yaklaşık 752 milyar varildir. Bu rezervlerin 264 milyar varili S. Arabistan, 137 milyar varili İran, 115 milyar varili Irak, 97 milyar varili BAÉ, 101 milyar varili Kuveyt ve 25 milyar varili Katar'm elindedir (OPEC, 2009:22).

Bu ülkelerden İran'ın nüfusu yaklaşık 74 milyondur. İran çıkartıldığında, geriye kalan beş ülkenin toplam nüfusu yaklaşık 65 milyondur. Diğer bir deyişle İran'ı hesaplamanın dışında tutmamız halinde, dünya enerji kaynaklarının %52'sinden fazlasının toplam 65 milyonluk nüfusa sahip ülkelerin elinde olduğu görülmektedir. Bunların yanında önemli bir petrol rezervini elinde tutan Libya ve Cezayir'i de Arap dünyası içerisinde değerlendirecek olursak, İran'dan başlayıp Cezayir'e kadar uzanan bölgede toplam ham petrol rezervi miktarı yaklaşık 810 milyar varil civarında olur. Libya'nın nüfusu 6.5 milyon ve Cezayir'in nüfusu ise 35.5 milyondur. Bu iki ülkenin ham petrol rezervi ise sırasıyla yaklaşık 46 milyar varil ve 12 milyar varildir. Bu çerçevede dünyanın en stratejik enerji kaynağı olan petrolün bölgesel ve ülkesel olarak dünyada adil bir dağılım göstermediği dikkat çekmektedir (OPEC, 2009:14-22).

Diğer taraftan gittikçe dünya enerji kaynakları içerisindeki payını artıran doğalgaz kaynaklarına da ayrıca dikkat çekmek gerekir. Genellikle enerji denilince hep petrol dikkate alınmaktadır. Oysa petrolün yanında doğalgaz kaynaklarının dünya enerji tüketiminde önemli bir yere sahip olduğu ve petrol kaynakları azaldıkça, doğan boşluğun doğalgaz rezervleri ile doldurulmaktadır.

Dünyada kanıtlanmış doğalgaz rezervi 189.712 milyar metreküp düzeyinde bulunmaktadır. Ortadoğu bölgesi, tıpkı petrolde olduğu gibi doğalgaz rezervi bakımından da dünyanın en zengin bölgesi konumunda yer almaktadır. Ortadoğu ülkeleri 75.540 milyar metreküp doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bir başka deyişle dünya doğalgaz rezervinin yaklaşık %40'ı Ortadoğu bölgesinde yer almaktadır. Ortadoğu'nun ardından en zengin rezervler, 60.487 milyar metreküp ile içerisinde Rusya'nın da bulunduğu Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetleri bölgesinde bulunmaktadır. Bununla birlikte ülkeler bazında, dünya rezervinin yaklaşık %24'ünü elinde bulunduran Rusya, sahip olduğu 44.900 milyar metreküp ile en fazla doğalgaz rezervine sahip ülkedir (OPEC, 2009:23).

Dünya, enerji kaynaklarının yoğun olduğu ve enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaşmasını sağlayan önemli geçiş koridorları üzerinde bulunan devletlerin ön planda olduğu rekabet alanlarındaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Bu bölgelerden birisi Karadeniz-Kafkasya coğrafyasını içine alan bölgedir. Rusya Federasyonu'nun dünya pazarına açıldığı en önemli nokta olan bu coğrafya, sahip olduğu özelliklerinin yanında bir çok siyasi çatışmanın da merkezi konumundadır. Yine bu coğrafya bugüne kadar geliştirilen en önemli kıtalararası proje olarak gösterilen Nabucco Projesi'nin çok yakınındadır.

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle enerji konusunda önemli bir role sahiptir. Ülkemiz büyük bir hidroelektrik üreticisi olmanın yanında, Ortadoğu, Karadeniz ve Kafkaslar gibi enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile AB arasında geçiş ülkesi konumundadır. Stratejik bir geçiş ülkesi olan Türkiye, aynı zamanda enerji pazarı olmaya aday bir ülkedir. Bu nedenle petrol ve doğalgaz ithalatında kaynak çeşitliliği, arz güvenliği ve sürekliliğinin sağlanması açısından, geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Ortadoğu ve Hazar Bölgesini, Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan hemen hemen tüm kara ve deniz güzergâhları Türkiye'den geçmektedir.

Günümüzde doğal gaz ve petrol taşımacılığı tankerler aracılığıyla deniz yoluyla veya boru hatlarıyla karadan yapılmaktadır. Türkiye gerek sahip olduğu boğazlar gerekse Avrupa ve Asya kıtalarının kesiştiği yerde bulunması nedeniyle her iki taşımacılık türünde de önemli bir ülkedir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle boru hattı projeleri geliştirmektedir. Rusya, Avrupa Birliği ve ABD de boru hatları projeleriyle yakından ilgilenmekte, kendi enerji politikaları çerçevesinde boru hattı projelerine yön vermeye çalışmaktadırlar.

Türkiye mevcut boru hatlarının yanı sıra, pek çok yeni projeye de dâhil olmuştur. Bu projelerin bitirilmesiyle Türkiye, hem Doğu-Batı enerji koridoru hem de Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmaya aday, AB ülkelerini enerji krizinden kurtaracak kilit ülke konumuna gelecektir. Bu sayede AB ile kurulacak enerji işbirliği, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin önemini daha da arttıracak bir gelişme olarak görülmektedir.

4. ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Politikaları ve Türkiye

Ortadoğu'ya yönelik politikalar analiz edilirken, Ortadoğu'nun sınırlarını bilmek önem arz etmektedir. Ortadoğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dâhil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir. Bununla beraber, daha dar anlamda, ama daha yaygın kullanımı itibarıyla, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer aldığı, doğuda yine Umman Körfezi, güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölge Ortadoğu olarak tanımlanabilir. Hangi tanım dikkate alınırsa alınsın, Ortadoğu'dan söz edildiğinde genellikle dini anlamda Müslümanların, etnik anlamda ise Türk, Arap ve Farsların çoğunluğu oluşturduğu bir bölgeden söz edilmektedir. Bununla birlikte, İslâmiyet'in yanında Yahudilik ve Hristiyanlık da diğer önemli dinler olarak bölgedeki siyasal gelişmelerde her zaman önemli bir role sahip olmuştur. Bölgenin ağırlıklı olarak Araplar, Türkler ve Farslardan oluşan yapısında, Kürtlerin ve Yahudilerin de belirleyici bir rol oynadığını ve oynamaya devam etmektedir (Arı, 2006:57-67).

Ayrıca bölge bu dini ve tarihi nedenlerin yanında iktisadi anlamda da son derece hayati bir öneme sahiptir. Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini de içine alan Büyük Ortadoğu adı verilen bu bölgede dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 80'i, doğal gaz rezervlerinin ise yaklaşık % 50'si bulunmaktadır. Dar anlamdaki Ortadoğu'yu dikkate aldığımızda bile bu oranlar % 70 ve % 35'in altına düşmemektedir. Yaklaşık 1.3 trilyon varil dolayında olduğu bilinen kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin 800-850 milyar varili bu bölgede bulunmaktadır. Bu bölge gerçekten dünyanın enerji merkezidir. Uzun ömürlü, ucuz ve oldukça bol olan bu enerji kaynağı dünya ekonomisi açısından oldukça yaşamsal bir değer taşımaktadır. Bu bölgede egemenlik sağlamak bir devlete dünya hegemonyasını ele geçirme ya da sürdürme; dünya ekonomisine yön verme, kimin ne kadar üreteceğine ya da tüketiceğine karar verme yetkisini elinde bulundurma olanağını vermektedir.

Dünya petrol tüketiminin yaklaşık % 22'si tek başına ABD tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu rakam Avrupa, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin yaklaşık olarak toplam tüketimine eşittir. Aynı şekilde Çin ve Japonya'nın da içinde yer aldığı Asya Pasifik bölgesinin payı da ancak ABD kadardır. Dolayısıyla, ABD toplam ithalatının % 25'ini bölgeden gerçekleştirirken, Japonya % 70'ini Avrupa ülkeleri ise yaklaşık % 55-60'ını bölgeden karşılamaktadır (BP, 2010:22).

Soğuk Savaş'ın sonuna kadar hatta 2000'li yıllara kadar Orta Doğu'ya yönelik geleneksel Amerikan politikasının ana hedefleri, petrolün ABD denetiminde düzenli bir şekilde sevkinin sürekliliğini sağlamak, bölgenin ve bölgedeki petrol kaynaklarının içeriden veya dışarıdan bir başka gücün kontrolüne girmesini önlemek, üretici ülkeler üzerinde denetim kurarak petrolün sevkini engellemek, petrolü ve petrol üreticisi ülkeler üzerinde sağladıkları denetimi Batı dünyasına karşı kullanmaya çalışmalarını engellemek, Körfez'deki Amerikan müttefiki olan geleneksel rejimleri iç ve dış tehditlere karşı koruyarak mevcut istikrarı sürdürmek, İsrail'in güvenliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik gerçek ve olası tehditleri önlemek ve tüm bu amaçları gerçekleştirmek için gerekirse askerî güç kullanmaktı (Russel, 2003).

Uluslararası ilişkilerdeki hegemonik güç konumunu sürdürmek isteyen ABD, bu gücün temel dayanağı olan teknolojik üstünlük ve kontrol kabiliyetini kaybetmemek için bir taraftan uluslararası hukuk düzenlemeleri yapmaya gayret ederken, diğer taraftan başta Çin, Japonya ve AB olmak üzere rekabet gücü olan güçlerle kıyasıya bir rekabeti göze almaktadır (Davutoğlu, 2004:26). Büyük Ortadoğu Projesi de ABD'nin bu hegemonik konumunu sürdürmek için kullandığı politikalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi de bu geniş coğrafyayı kapsamaktadır.

Resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (GOP), ABD'nin 1997'de oluşturduğu "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"nin bir alt unsurudur. GOP, NATO Stratejik Tehdit Algılamaları ve Harekât Planının geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Projenin ilk olarak askeri ayağı oluşturulmuş, daha sonra siyasi ve ekonomik altyapısı ayrıntılarla biçimlendirilmiştir (Akar, 2004:164).

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi esas olarak Amerika için dost ve müttefik ülkelerin iktidara taşınmasını amaçladığına ilişkin argümanı destekleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Amerikan hükümetinin, bölgeye demokrasinin getirilmesini ve bu arada yoksul ülkelerin ekonomik anlamda desteklenmesini amaçladığına ilişkin iddiaları ise sağlam temellere dayanmamaktadır. ABD aslında bu yeni politikasıyla II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da Sovyet etkisinin artmasına yol açacak sosyalist akımların hareket alanını daraltmak için bu bölgede yaptıklarını, yani siyasal anlamda bir blok yaratarak burada kendi etki alanını korumayı amaçlamaktadır (Ari, 2006:67).

Bu proje ABD'nin, çoklu kuşatma stratejisini temel alarak, Ortadoğu ve Avrasya'nın zengin kaynaklarını kontrol edeceği noktalara fiilen yerleşmesi için geliştirilmiştir. Söz konusu proje, 21. yüzyılın güçler rekabeti çerçevesinde, ABD'nin uygun stratejik konumlanmayı tamamlamasına yardım edebilecektir. Buna göre, Soğuk Savaş sonrasındaki yeni rakip güçler, Çin ve Rusya'nın başını çektiği ve Asya'da şekillenen Şangay İşbirliği Örgütü ile Avrupa Birliği'dir. Bu iki büyük oluşum, ABD hegemonyasını tehdit etmektedir (Evcioglu, 2005:184).

2000 yılından itibaren ABD hem ekonomik hem de güvenlik gerekçelerinden kaynaklanan global yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. ABD'nin yeni dış politikası, bir başka hegemonik gücün yükselmesini engellemek ve küreselleşme süreci dışında kalan bölgeleri yeniden süreç içine çekebilmek için, sürekli savaş ve militarizm politikasını benimsemek şeklindedir (Yıldızoğlu, 2003). ABD bir taraftan tek hâkim güç olma konumunu sürdürmek isterken, diğer taraftan da dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda yeniden tesis etmek istemektedir. ABD yenedünyanın düzenine bir yön verirken petrol kuşağı olan ama aynı zamanda geniş doğal kaynakları ve sermayenin yeniden üretimine olanaklar sunan geniş yatırım ve pazar alanlarına sahip bu coğrafyaya özel bir önem vermektedir.

BOP'ta üç alan üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir: İlk olarak siyasi konular üzerinde odaklanmıştır. Bu bağlamda, Geniş Ortadoğu bölgesinde hukukun üstünlüğü ve demokratik yapıların tesisi, insan haklarının, temel hak ve özgürlüklerin, farklılığın ve çoğulculuğun garantisi yönünde ilk adım olarak değerlendirilmiştir. İkinci konu sosyal-kültürel alanla ilgilidir; herkes için eğitim, ifade hürriyeti, kadın-erkek eşitliği vb. hususlar vurgulanmaktadır. Son olarak ekonomik meseleler üzerinde durulmaktadır. Yeni iş alanlarının yaratılması, ekonomik reformların desteklenmesi, bölge içi ticaretin teşviki gibi hususlar vurgulanmaktadır (Bağcı & Sinkaya, 2006:23).

BOP'un savunuların en önemli gerekçesi ABD'nin bölgedeki devletlerin statükocu ve totaliter düzenlerine bir son vererek modernizmi, liberalizmi ve demokrasiyi getireceği düşüncesidir. Ancak tüm bu argümanlar Batılı ülkelerin bu bölgeleri kapitalist ekonomiye entegre edebilmelerinin ve hegemonya alanları oluşturabilmelerinin siyasal ifadesi görünümündedir. Modernizmden kastedilen bölgenin tam anlamıyla kapitalizme entegre edilmesi ve pazarların tüm potansiyelinin kullanılmasıdır. Bu anlamda eski toplumsal ilişkilerin tasfiye edilmesi, kapitalizmin gelişimini engelleyen siyasal yapıların dağıtılması zorunluluk olarak algılanmaktadır.

Bugün için bölgede totaliter ve tek kişi diktatörlüğüne dayanan devlet yapılarının bulunması özellikle uluslararası sermayenin aradığı siyasi istikrarı bozan en önemli faktördür. Sermayenin çıkarlarının garanti altına alınması, bölgenin toplumsal dokusunun dönüştürülmesi için siyasi istikrarın sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle ABD, bir zamanlar ihtiyaç duyup müttefik olarak kabul ettiği şu anki Arap yönetimlerini tasfiye etmek istemektedir. Bu siyasal yapılar bir zamanlar statükonun korunması için gerekliyken artık sermayenin değişen hesaplarının önünde bir engel teşkil etmektedirler.

BOP aslında ABD için bir ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın temel kaynağı, ekonomik sorunlara yenik düşmeden global hegemonyasını kalıcılaştırmaktır. Bunun için geniş kapsamlı bir strateji benimsenmiştir. Avrasya ABD'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik durgunluğun, dış ticaret ve cari açıkların giderilmesi için biriken ve sıkışan sermaye için mükemmel bir fırsat yaratmaktadır. ABD'nin yeni stratejisine göre, Fas'tan Çin sınırına kadar uzanan geniş coğrafi alan, BOP'la birlikte tek pazar haline gelmelidir ancak parçaları küçük olmalıdır. Pazarlık güçleri azaltılarak pazar ve doğal kaynaklar üzerinde daha zahmetsizce egemenlik kurulabilecektir (Hacısalıhoğlu, 2004:6-7).

BOP, bölgenin üniter yapıli ulus devletlerinin toprak bütünlüğüne saygılı, özenli ve duyarlı değildir. Aksine ABD merkezli yeni siyasal harita oluşması için öncelikle büyüklükleri sorun olarak algılanan üniter yapılar çözülmek istenmektedir. Türkiye'nin, bu süreçten olumsuz etkilenmemesi olanak dışıdır. Çünkü Türkiye'nin öncelikle komşuları için olmazsa olmaz koşul saydığı ve varlığına büyük özen gösterdiği toprak bütünlüğünden yana olma politikası geçerliliğini yitirebilir, bu politikayı savunamaz hale gelebilir ve bu durum kendi toprak bütünlüğüne yönelik duyarlılığında ciddi aşınmalara neden olabilir. Irak'ın toprak bütünlüğünde yaratılan aşınma, BOP için bir model denemesi olarak algılanabilir. Irak'ın kuzeyinde oluşturulan tampon bölge üzerinden Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge ülkelerine BOP sürecinde nelerle karşılaşabilecekleri konusunda somut veriler sunulmaktadır (Arı, 2006:60).

BOP ile egemenlik kurulmak istenilen bölgeye, siyasal modeller de önerilmektedir. Amerikan siyasal tasarımı olan ılımlı islam, BOP'un siyasal dönüşüm araçları arasındadır. Amaç, islamı ılımlaştırmak ve daha lâik bir çizgiye çekme çabası değil, aksine islamı Washington'un kontrolüne alarak, üniter yapıların çözümlenmesinde araç olarak kullanabilmektir.

Bu noktada ABD aslında Türkiye'yi BOP içinde odak ülke olarak görmek istemektedir. Ancak bu odaklanmanın Türkiye'den iki beklentisi vardır: İlki, Türkiye'nin askeri gücünün BOP için kullanılması, ikincisi ise, BOP'un sivil etkinliğine yönelik olarak reform söylemi için Türkiye'nin model haline getirilmesidir. Ancak modellik söylemi daha çok ılımlı islam nitelendirilmesine yapılmaktadır. Ancak bu kavramı Türkiye üretmemiştir ve yapay bir nitelemedir. Bu yönüyle ılımlı islam dini değil, siyasi bir nitelemedir ve kaynağı ABD'dir (Hacısalihoğlu, 2005).

ABD'nin isteği ise bölgeyi terörizmle mücadele alanı olarak göstererek, bölge kaynaklarını denetlemek, ittifak zeminlerini engellemek ve global konumunu tek merkezlilik tezine dayalı bir biçimde güçlendirmek ve süreklileştirmektir. BOP coğrafyasının tek pazar olması ancak, pazarlık güçleri kırılmış federatif yapılar ve küçük devletçiklerin yaratılması ile mümkün olmaktadır (Hacısalihoğlu, 2004:6-7).

BOP, doğal kaynaklar üzerinde kurmayı amaçladığı egemenlik yoluyla ABD için gelecek adına muhtemel rakiplerin, Ortadoğu enerji denkleminde belirleyici, yönlendirici unsur olmalarını engelleme stratejisi olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında proje gerçekleştiğinde dünya enerji kaynakları istikrarlı ülkelerin topraklarında olacak ve böylece enerji kaynaklarının kontrolü için sürekli askeri güç kullanılması ihtiyacı ortadan kalkacak, askeri harcamalar azalacaktır. Mevcut askeri altyapı başka alanlarda kullanılabilir. Bölgedeki askeri varlık geri çekilebilecektir. Bölgesel çatışmalar sona erdirilerek batı dünyası ve BM için sürekli siyasi sorun olan bölge çekişmeleri gündemden çıkabilecektir. İsrail, projeyi destekleyenler tarafından yalnız bırakılmamış, Ortadoğu'da güç kazanmış bir ülke olabilecektir.

Proje kapsamındaki ülkeler açısından değerlendirildiğinde bütün monarşik, totaliter, teokratik yönetimler ortadan kalkması ve çağdaş demokrasinin yönetime gelmesi amaçlanmaktadır. Eğitim, sağlık ve iş imkânlarının artması, kadınların bütün alanlarda daha fazla yer alması hedefler içinde bulunmaktadır. Ülkelerin gelir kaynakları, yönetimdeki kişi ve ailelerin kişisel çıkarı için değil, ülkenin refahı için

harcanabilecektir. İnsanların gelir seviyesi yükseldikçe bölgesel çatışmalar, yerini bölgesel iyi ilişkilere bırakabilecektir.

Bölgede global ölçekte istikrarı etkileme gücüne sahip ülkelerden biri olan Türkiye, soğuk savaş boyunca ve özellikle de İran devriminden sonra, ABD'nin İsrail'den sonra bölgedeki en büyük müttefiki olmuştur (Chase vd., 1996:37). Ortadoğu'da Müslüman, demokratik ve laik bir ülke olarak Türkiye model ülke sıfatıyla öne çıkmaktadır. Bu bölgenin gelişmiş silahlı gücü olan Türkiye, yeni düzenlemeler için de askeri güç olarak algılanmaktadır. Bu durum Türkiye topraklarının ABD'nin Ortadoğu ve Kafkasya'da yürüteceği aktif politikaların üssü olacağı ve Türkiye'nin de bu politikaların aktif unsurlarından biri olduğunu göstermektedir.

5. Türkiye'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri

ABD'nin bölgesel çıkarlarına hizmet etme ve koruma sonucunu yaratacak olsa da, Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle direkt olarak sağlayacağı getiri ve eksen ülke olmanın sağlayacağı yararlar açısından düşünüldüğünde önemli bir statü elde edebilir. Yani bu durum, Türkiye'nin bölgede güçlü olduğunun algılanır hale gelmesi ve bunun da kabul edilebilir verilerle donatılmasıdır. Bu açıdan Türkiye'nin bölgede eksen ülke olarak varlığını ve ağırlığını ortaya koyabilmesinin temel donanımları, güçlü bir iktisadî yapıya ve demokratik bir yapılanmaya sahip olmasından geçmektedir (Akalın, 2006:277).

Bu kapsamda değerlendirildiğinde ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde başlattığı BOP sonrası Türkiye'nin iktisadi anlamda daha istikrarlı ve daha güçlü olduğu görülmektedir. Türkiye 2001 krizi sonrasında uzun süreli bir büyüme trendine girmiştir. Bütün dünyada yaşanan son ekonomik kriz yılı olan 2009 hariç Türkiye sürekli büyümüştür. Tablo 1'de Türkiye'nin 2000 yılı sonrası büyüme rakamları görülmektedir.

Tablo 1: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

	GSYH Milyon \$	Gelişme Hızı %
2000	265.384	6,8
2001	196.736	-5,7
2002	230.494	6,2
2003	304.901	5,3
2004	390.387	9,4
2005	481.497	8,4
2006	526.429	6,9
2007	648.754	4,7
2008	742.094	0,7
2009	616.753	-4,7
2010	735.828	8,9

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 1 incelendiğinde, 2002 yılından 2009 yılına kadar Türkiye sürekli bir büyüme kaydetmiştir. Dünyada yaşanan krizin etkisiyle 2009 yılında yaşanan -4,7'lik daralmanın ardından 2010 yılında ekonomi yine 8,9 oranında büyüyerek istikrarını sürdürmüştür.

Enflasyon oranları aynı dönem için incelendiğinde, enflasyonun hızlı bir şekilde tek haneli rakamlara doğru indiği görülmektedir. 2001 yılında %68,53 olan TÜFE 2010 yılında %6,4 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranlarında dalgalanmalar olsa da, genellikle tek haneli rakamlar gerçekleşmektedir.

Tablo 2: Enflasyon Oranları

Yıllar	TÜFE (%)	ÜFE (%)
2001	68,53	88,56
2002	29,75	30,84
2003	18,36	13,94
2004	9,32	13,84
2005	7,72	2,66
2006	9,65	11,58
2007	8,39	5,94
2008	10,06	8,11
2009	6,53	5,93
2010	6,4	8,87

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Yine aynı dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarları incelendiğinde son yaşanan kriz dönemi hariç sürekli artış olduğu görülmektedir. Türkiye'ye gelen sermaye yatırımları hem doğrudan yabancı yatırımlar hem de portföy yatırımları şeklindedir. Her iki tür sermayenin de özellikle 2003 yılından sonra Türkiye'ye hızlı bir şekilde girdiğini Tablo 3 ve Tablo 4'de görülmektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların 2002 yılından itibaren 2008 yılına kadar sürekli olarak ve hızla arttığını, dünya ekonomisinin krize girmeye başladığı 2008 yılında ve 2009'da azaldığını, 2010 yılında ise yine arttığını Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri

Milyon \$	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ul. Doğr. Yat. Top. (Net)	982	3.352	1.137	1.752	2.883	9.813	20.185	22.047	19.504	8.411	8.931
Ul. Doğr. Ser.	982	3.352	1.137	754	1.540	7.972	17.263	19.121	16.567	6.629	6.437
Sermaye(Net)	982	3.352	617	737	1.191	8.210	16.982	18.394	14.712	6.170	6.380
<i>Giriş</i>	1.707	3.374	622	745	1.291	8.546	17.639	19.137	14.747	6.252	6.415
<i>Çıkış</i>	-725	-22	-5	-8	-100	-336	-657	-743	-35	-82	-35
Diğer Serm.			520	17	349	-238	281	727	1.855	459	57
G.Menkul(Net)				998	1.343	1.841	2.922	2.926	2.937	1.782	2.494

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Şubat 2007-Şubat 2011.

Doğrudan yabancı yatırımlar gibi portföy yatırımları da Türkiye'ye gelişte aynı seyri izlemektedir. Dünya ekonomisinin kriz sinyalleri vermeye başladığı döneme kadar hızla artan portföy yatırımları, kriz döneminde azalmıştır. 2010 yılında ise yine durum tersine dönmüş ve Türkiye'ye giren portföy yatırımlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Tablo 4 Türkiye'ye yönelik portföy yatırımlarının seyrini göstermektedir.

Tablo 4: Ödemeler Dengesi Sermaye ve Finans Hesapları

(Milyon Dolar)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SERMAYE VE FİNANS HES.	12.581	-1.633	1.384	3.065	13.360	19.485	32.064	36.677	37.256	8.925	44.545
SERMAYE VE FİNANS HES. (Rezervler Hariç)	14.625	-5.254	6.943	6.388	20.149	37.674	48.471	48.235	45.264	2.978	43.879
FİNANS HES.	12.581	-1.633	1.384	3.065	13.360	19.485	32.064	36.685	37.316	8.967	44.581
Doğrudan Yat.	112	2.855	939	1.222	2.005	8.967	19.261	19.941	16.955	6.858	7.154
Yurtdışında	-870	-497	-143	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.549	-1.553	-1.777
Yurtiçinde	982	3.352	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.504	8.411	8.931
Portföy Yat.	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.415	833	-5.014	227	16.291
Genel Hükümet	951	-3.681	1.916	3.090	7.959	9.331	9.463	-2.358	-4.486	111	14.797
Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bankacılık Sek.	-538	-284	-1.876	-1.109	-666	-1.635	-3.754	-1.844	-367	-2.010	238
Özel Sektör	609	-550	-633	484	730	5.741	1.706	5.035	-161	2.126	1.256
Diğer Yat.	11.801	-2.667	7.191	3.425	4.156	14.928	11.502	23.943	24.318	1.993	33.935
Genel Hükümet	117	-1.977	11.834	-765	-267	-4.637	-5.265	-4.017	3.411	891	1.295
Merkez Bankası	3.971	10.926	-4.832	-1.010	-4.647	-3.684	-1.268	-1.448	-1.789	-899	-549
Bankacılık Sek.	3.852	-10.338	-1.967	2.470	7.205	10.717	10.979	3.873	8.267	856	27.349
Özel Sektör	5.551	-2.205	1.562	2.006	7.830	12.874	17.349	29.061	23.494	-4.913	-7.625
Bankaların Yabancı Para Efektif ve Mevd.	-1.690	927	594	724	-5.965	-342	-10.293	-3.526	-9.065	6.058	13.465
Rezerv Varhkl.	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111	-12.799
NET HATA NOKSAN	-2.661	-2.127	-758	4.450	1.071	2.824	185	1.757	4.703	5.066	4.016

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

Eğer BOP uygulanmak isteniyorsa ABD'nin mutlaka Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Bu nedenle de Türkiye bölgede siyasi ve iktisadi olarak istikrarlı olmak zorundadır. Bölgede istikrarsız bir Türkiye ABD'nin ve BOP'un çıkarları açısından sorun yaratabilecektir. Bu proje Türkiye'ye, diğer hiç bir ülkede olmadığı kadar karmaşık bir gelecek sunmaktadır. Türkiye, bir taraftan projeyi hazırlayan ve uygulayan batı kanadının bir üyesidir. NATO'ya tam üye, AB ile üyelik müzakereleri devam etmekte, ABD ile sıkı ve uzun yıllara dayanan bir geçmişi bulunmaktadır. Diğer taraftan projeye hedef ülkelerle coğrafi olarak komşu konumundadır. Bu ülkelerle de yüzyıllara dayanan ilişkilere sahiptir. Ayrıca bu ülkelerden bazıları ile etnik bağlar taşımaktadır. Ayrıca, bölgeye getirilmek istenilen demokrasinin yaşayan, başarılı bir örneğini 80 yıldır uygulamaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin önünde iki seçenek bulunmaktadır: İlki tarafları küstürmemek adına hiç bir tarafta yer almamak şeklindedir. Eğer bu davranışı seçerse süreç boyunca en zararlı ülkenin Türkiye olma ihtimali çok yüksektir. Her iki taraftan da yanlarında yer almadığı gerekçesiyle tepki görecektir ve dışlanacaktır. İkincisi olayların tam içinde yer alarak kendi çıkarlarını öncelikle gözetmek şeklindedir. Bu davranış biçimi, en doğru davranış olarak görünmektedir. Projenin uygulanacağı ülkelerle batı dünyası arasında bir tampon, bir sözcü, bir gözlemci gibi davranabilir, bu aşamada kendi çıkarlarını öncelikle koruyabilir. Projenin geliştirilmesi aşamasında kendi çıkarları doğrultusunda projeyi yönlendirme ve uygulama aşamasında kendisine kârlı görevler verilmesini sağlayacak mekanizmaları geliştirebilir.

6. Sonuç

11 Eylül terör saldırısı sonrasında meydana gelen gelişmeler, dünyadaki güvenlik algulamalarını sorgulamaya açmıştır. Tek kutuplu hale gelen dünyanın hegemonik gücü ABD, Afganistan ve Irak'a düzenlediği operasyonlar ile, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da jeopolitik üstünlük elde etmiştir. 11 Eylül sonrasında, Orta Asya'da hâkim iki güçten biri olan Rusya, yakın çevresindeki bu bölgeye ABD gibi güçlü bir aktörün girmiş olması ile rahatsız olmuştur. ABD bir taraftan Orta Asya'ya yerleşme yollarını ararken diğer taraftan da başlattığı Büyük Ortadoğu Projesiyle Ortadoğu coğrafyası ile ilgili planlarını ortaya koymuştur. 1900'lü yılların başından başlayarak Ortadoğu politikasının ve ülkesel sınırların belirlenmesinde petrolün ne kadar önemli ve belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Ortadoğu coğrafyası, günümüzde de sahip olduğu enerji kaynakları dolayısıyla büyük güçlerin rekabetine ve mücadelesine sahne olmaktadır. Bu bağlamda Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu petrol kaynaklarının, gerek bölge içi sorunlarda ve çatışmalarda gerekse global güç mücadelesinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde Türkiye'ye geniş bir yer verilmektedir. Model ülke rolü verilen Türkiye ile diğer Ortadoğu ülkelerine İslam ile demokrasinin bir arada olabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır. ABD, projede Türkiye'ye ılımlı İslam gibi gerçekte var olmayan bir yönetim tarzını yakıştırmaktadır. ABD Ortadoğu bölgesi için Büyük Ortadoğu Projesinde Türkiye'ye, sadece askeri güç olarak değil, daha çok siyasi ve ekonomik bir güç olarak önemli bir müttefik olarak görmektedir.

Konumu itibarıyla dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve geçiş yollarının üzerinde bulunan Türkiye'nin siyasi ve iktisadi olarak istikrarsız olması, bölgede ve

enerji kaynakları üzerinde etki sahibi olmak isteyen ülkelerin çıkarına olmayacaktır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonraki dönem değerlendirildiğinde Türkiye'ye uluslararası doğrudan yatırımların ve portföy yatırımlarının son yaşanan kriz dönemine kadar sürekli artan şekilde geldiği görülmektedir. Aynı dönemde Türkiye'nin hızlı bir büyüme sürecinde olduğu da görülmektedir. İçinde bulunduğumuz bölgede siyasi ve iktisadi olarak istikrarlı bir ülke olmamız bölgeye yönelik politikalarda özellikle ABD'nin çıkarına olmaktadır. Türkiye ekonomisinin son yıllardaki istikrarının kaynağı tabii ki sadece Ortadoğu'ya yönelik politikalarda kendine biçilen rol ile ilgili olamaz. Ancak Türkiye iktisadi anlamda bu fırsatı iyi değerlendirerek G-20 ülkeleri arasına girmeyi başarmıştır. Bu süreçte dünya ekonomisinin yükselen bir seyir izlemesi, siyasi anlamda tek parti iktidarı ile birlikte gelen istikrar, 2001 krizinden çıkardığımız derslerle özellikle bankacılık sektöründeki yeniden yapılanmalar, ekonomi yönetimindeki başarı bu olumlu sürecin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Siyasi ve iktisadi anlamda güçlü bir Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyada kendisinin dahil olmadığı bir planın uygulanmasını zora sokmaktadır. Türkiye bölgesinde ne kadar güçlü olursa müttefikleri olan ülkelerin çıkarları da o kadar fazla olacaktır.

Kaynakça

- Akalın, U. S. (2006). *Türkiye'de devlet sermaye işbirliğinin ekonomi politikası*. İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık.
- Akar, A. (2004). *Büyük ortadoğu kuşatması*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arı, T. (2006). BOP, Ortadoğu ve ABD: politika mı yoksa propaganda mı? *Global Strateji*, Yıl 2, Sayı 5, İlkbahar, 57-67.
- Bağcı, H. & Sinkaya, B. (2006). Büyük ortadoğu projesi ve Türkiye: AK Parti'nin perspektifi. *Akademik Orta Doğu*, 1(1).
- BP (2010). Statistical review of world energy. June.
- Chase, R., Hill, E. & Kennedy, P. (1996). Pivotal states and U.S. strategy. *Foreign Affairs*, 75(1).
- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik derinlik türkiye'nin uluslararası konumu*. 16. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Evcioğlu, K. (2005). *Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük ortadoğu projesi*. İzmir: Umay Yayınları.
- Hacısalıhoğlu, İ. Y. (2004). BOP Avrupa, Rusya, Çin ve Hindistan'ın yaşam alanını daraltıyor, ABD'nin kalıcı egemenlik arayışı. *Cumhuriyet Strateji*, 8 Kasım, 6-7.
- Hacısalıhoğlu, İ. Y. (2005). Avrasya jeopolitiği, büyük ortadoğu projesi ve Türkiye. İçinde *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12, İ.Ü. Sosyoloji Araştırma Merkezi Çalışması, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Hazine Müsteşarlığı (2007). Uluslararası doğrudan yatırım verileri bülteni. Şubat 2007.
- Hazine Müsteşarlığı (2011). Uluslararası doğrudan yatırım verileri bülteni. Şubat 2011.
- İlhan, S. (1993). *Türkiye'nin ve Türk dünyasının jeopolitiği*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

OPEC (2009). Annual statistical bulletin.

Russell, J. A. (2003). Searching for a post-Saddam regional security architecture. *Middle East Review of International Affairs*, 7(1).

Şensoy, S. (2010). *Değişen dünya dengelerinde Türkiye'nin konumu ve Türk dış politikası*. MÜSİAD Yükselen Değer Türkiye Araştırması Raporu, İstanbul.

Yıldızoğlu, E. (2003). Dünya ekonomisine bakış: Pentagonun yeni haritası. *Cumhuriyet Gazetesi*, 24.03. 2003.

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr